

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИННІ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Л. В. ГБУР, асистент

*кафедри адміністративного та фінансового права
(науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент О. С. Яра),
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: liusiagbur@ukr.net*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню складу злочину, передбаченого ст. 143 Кримінального кодексу України, а також розкрито проблематику пов'язану із законодавством щодо трансплантології в Україні. Детально проаналізовано наукові публікації вітчизняних вчених і вже на власних висновках, в статті запропоновані шляхи вирішення проблем цієї сфери.

Ключові слова: трансплантація, незаконна трансплантація, порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, кримінальна відповідальність

Актуальність.

Сьогодні актуальною проблемою є недоліки в законодавстві, які пов'язані з регулюванням правових наслідків у медицині такого наукового напрямку як трансплантологія. З початку свого формування як науки трансплантологія поставила низку питань біологічного та правового характеру. Це пов'язано з тим, що нові можливості призвели не тільки до покращення надання медичної допомоги, а й до нових способів вчинення злочинів. Одним із нових методів лікування на сьогоднішній день є трансплантація органів і тканин людини. Поряд з тим, що даний метод дозволяє врятувати життя, та без належ-

ного правового регулювання він стає новим способом вчинення злочину проти життя та здоров'я особи.

Зловживання, які спостерігаються у сфері трансплантації органів та тканин, спричиняють суспільно небезпечні наслідки, що полягають у необґрунтованому вилученні органів і тканин у людини шляхом примушування або обману, торгівлю органами або тканинами та ін. Все це свідчить про те, що злочини у цій сфері мають підвищений ступінь суспільної небезпеки, оскільки посягають на вищі блага людини – життя і здоров'я.

Торгівля органами і тканинами людини заборонена майже у всіх країнах, в тому числі і в Україні, проте є ознаки, які вказують на розширення «чор-

ного» ринку органів і тканин людини у деяких країнах світу. Недоліки у законодавстві, яким регулюється пересадка органів, і пов'язані з цим комерційні інтереси, корупція і шахрайство створюють підґрунтя для розвитку незаконної торгівлі органами людини. Такі злочини вже вийшли за рамки національних меж, тому боротьба з ними вимагає скоординованих зусиль світової спільноти (Мусієнко, 2010: 3).

Метою дослідження є правовий аналіз такого явища як порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, за що передбачено кримінальну відповідальність ст. 143 КК України «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини» та ст.144 КК України «Насильницьке донорство».

Результати.

17 травня 2018 р. прийнятий Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини». До 2019 р. ця сфера суспільних відносин була врегульована Законом України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини», прийнятим ще у 1999 р., який визначав умови і порядок застосування трансплантації як спеціального методу лікування. Цей Закон також був покликаний забезпечувати додержання в Україні прав людини та захист людської гідності при застосуванні трансплантації та здійсненні іншої, пов'язаної з нею діяльності.

Трансплантація як метод лікування застосовується виключно за наявності медичних показань та згоди об'єктивно інформованого дієздатного реципієнта лише у випадках, коли усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я реципієнта

іншими методами лікування неможливе. Наявність у реципієнта медичних показань для застосування трансплантації встановлює консилиум лікарів відповідного закладу охорони здоров'я чи наукової установи («Про трансплантацію органів...», 1999).

На підставі аналізу чинного законодавства можна виділити такі види трансплантації:

- 1) ауто трансплантація – можливість пересадки власних органів або тканин одного організму, наприклад пересадки власної шкіри з однієї поверхні тіла на іншу у випадках отримання опіків, або використання частин власних кісток для пластичних операцій;
- 2) ізотрансплантація – пересадку анатомічних матеріалів між генетично близькими організмами (наприклад пересадку органів або тканин між близькими генетично-спорідненими родичами);
- 3) гомотрансплантація (аллотрансплантація) – пересадка органів або тканин між організмами, які належать одному виду, з використанням анатомічних матеріалів тваринного походження;
- 4) ксенотрансплантація – пересадка анатомічних матеріалів та взяття анатомічних матеріалів тваринного походження;
- 5) трансплантація фетальних матеріалів та взяття анатомічних матеріалів у померлих осіб (Анікіна, 2010: 69).

Аналіз досвіду зарубіжних країн щодо трансплантації органів і тканин людини дає можливість виділити дві моделі регулювання донорства органів і тканин від померлих осіб, так звана «презумпція згоди» та «презумпція незгоди».

«Презумпція згоди» стосується осіб, що померли, відповідно до неї вилучення і використання органів від

померлого здійснюється у випадку, якщо померлий за життя не висловлював заперечень проти цього або якщо заперечення не висловлюють його родичі чи законні представники.

Що ж до другої моделі, а саме «презумпції незгоди» то вона означає, якщо до своєї смерті померлий явно не заявив про свою згоду на вилучення органу (органів) або члени його сім'ї чітко виражають незгоду на такі дії у тому випадку, коли померлий не залишив подібної заяви. У таких випадках відсутність згоди розглядається як відмова від трансплантації (Гринчак, 2010: 134). На сьогоднішній день в Україні діє саме «презумпція незгоди», яка передбачена ст. 16 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини». Відносно цього виникає питання щодо переліку осіб, які можуть давати згоду на трансплантацію органів від померлої особи, оскільки для того, щоб пересадити орган достатньо згода одного з родичів, не залежно від того чи будуть інші проти цього. Таким чином доцільно ввести уточнення до ст. 16 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини», з приводу осіб які можуть давати згоду на те, щоб після смерті донора його органи передавалися реципієнту, а саме в контексті привілейованості серед родичів, тобто хто має першочергове право і рішення якого з родичів повинен надаватися пріоритет (Дунаєвська & Лушпінко, 2012: 207).

Відповідно до вище зазначеного Закону України, наявність у реципієнта медичних показань для застосування трансплантації встановлює консилиум лікарів відповідного закладу охорони здоров'я чи наукової установи, а також консилиум встановлює факт смерті потенційного донора («Про трансплантацію органів...», 1999). У даному Законі не має визначення

поняття «консилиуму лікарів», його складу та вимог до таких лікарів. Тому доцільним було б удосконалити норми Закону, які б регулювали це питання.

У чинному законодавстві треба закріпити ще й межі припустимості трансплантації, чітко визначити момент настання смерті й час, із настанням якого можна вилучити трансплантат, установити перелік осіб, котрі можуть бути донорами та реципієнтами, врегулювати відносини між ними та лікарем, установити умови правомірності отримання трансплантата та низку інших питань (Мусієнко, 2012: 55).

Незаконна трансплантація завжди вчинюється відносно донора або реципієнта.

Залежно від адресата, щодо якого порушується порядок трансплантації, доцільно вирізнити такі окремі групи кримінально каранних діянь:

Перша група – порушення порядку трансплантації, вчинені відносно реципієнта:

- 1) здійснення трансплантації без наявності медичних показань консилиумом лікарів;
- 2) здійснення трансплантації без попереднього надання реципієнтові повної, об'єктивної інформації про майбутнє оперативне втручання;
- 3) здійснення трансплантації без попереднього отримання від реципієнта згоди на таке оперативне втручання;
- 4) здійснення трансплантації анатомічних матеріалів людини в закладах охорони здоров'я, наукових установах чи інших організаціях, які не мають права проводити такі оперативні втручання;
- 5) проведення трансплантації за участі медичного працівника, який не має права брати участь у такому оперативному втручанні;

б) трансплантація реципієнтові органів або тканин, які заборонено пересаджувати та ін.

Друга група – порушення порядку трансплантації органів або тканин людини, які вчинені відносно донора (де донором є тіло померлої особи). Такими діями є:

- 1) вилучення органів або тканин донора без отримання згоди на такі дії;
- 2) вилучення у донора органів або тканин, які заборонено вилучати;
- 3) порушення принципу колегіальності в констатації смерті, вилученні органів або тканин у донора;
- 4) вилучення анатомічних матеріалів у донора особою, яка перебувала у складі консилиуму лікарів із констатації факту смерті цього донора та ін.

Третя група – порушення порядку трансплантації органів або тканин людини, вчинені відносно донора (де донором є жива людина). До них необхідно віднести такі дії, як:

- 1) вилучення органів або тканин у живого донора без попереднього надання йому об'єктивної інформації, яка стосується вилучення фрагментів людського організму;
- 2) вилучення органів або тканин у живого донора без попередньої згоди на таке вилучення;
- 3) вилучення трансплантатів без висновку консилиуму лікарів;

До четвертої групи відносяться вилучення у донора органів або тканин, які заборонено вилучати;

П'ята група – вилучення органів або тканин у осіб, у яких заборонено їх вилучати, та ін. (Пунда, 2003: 91).

Основним безпосереднім об'єктом злочинів у сфері трансплантації органів та тканин є здоров'я особи, а його додатковим обов'язковим об'єктом – залежно від конкретної форми цього злочину – порядок проведення

трансплантації органів чи тканин людини або торгівлі органами або тканинами людини як складових порядку забезпечення здоров'я населення.

Об'єктивна сторона злочину може проявитися у таких формах:

- 1) порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ч. 1 ст. 143);
- 2) вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин (ч. 2 ст. 143);
- 3) незаконна торгівля органами або тканинами людини (ч. 4 ст. 143);
- 4) участь у транснаціональних організаціях, які займаються:
 - а) вилученням у людини шляхом примушування або обману її органів чи тканин з метою їх трансплантації або
 - б) незаконною торгівлею органами або тканинами людини (ч. 5 ст. 143) («Кримінальний кодекс України», 2001).

У кримінальному праві не зовсім чітко визначено кримінальну відповідальність за вилучення у померлої особи імплантованих при її житті штучних замінників органів або матеріалів замінників тканин, наприклад, кардіостимуляторів, замінників кісток або кісткової тканини. У такому випадку вилучені матеріали можуть бути використані з метою реімплантації в організм іншої особи.

На сьогоднішній день наслідком невдало проведеної операції трансплантації для лікаря може бути притягнення його до кримінальної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків унаслідок недбалого до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого. Це в першу чергу стосується лікарів, які бе-

руться за проведення операції з трансплантації, не маючи на те відповідної кваліфікації, знань та умінь, а також без належної матеріально-технічної бази, обладнання тощо (Тищенко).

Таким чином, у законодавстві існують певні проблеми, які стримують розвиток трансплантології як з точки зору правового характеру, так і з точки зору медицини, а саме: перенесення терміну введення у дію законопроекту від 9 листопада 2018 р. № 9284 «Про внесення змін до Розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». Цим документом запропоновано перенести введення в дію закону про трансплантацію на 1 січня 2020 р. (Устінов, 2018).

На сьогоднішній день назріла необхідність більш диференційованого підходу до суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із трансплантацією. Чітко і повно сформульовані правові норми здатні безпосередньо впливати на діяльність медичних працівників і бути засобом забезпечення дотримання прав і свобод людини у сфері медичного обслуговування, полегшуючи вихід із складних ситуацій і запобігаючи вчиненню злочинів лікарями та іншими особами медичного персоналу.

Висновки і перспективи.

Врахування зазначених зауважень може сприяти підвищенню ефективності правозастосування норм кримінального законодавства у сфері права на донорство та трансплантацію, що, в свою чергу, сприятиме і захисту порушених майнових і особистих немайнових прав осіб – учасників кримінального судочинства.

Отже, проведений правовий аналіз дозволяє зробити висновок, що лише піс-

ля зваженої та цілеспрямованої політики держави щодо вдосконалення або оновлення законодавства у сфері здоров'я, можна зменшити до мінімуму злочинні дії осіб, які пов'язані з незаконною трансплантацією органів і тканин людини.

Список використаних джерел

1. Анікіна Г. Особливості правового регулювання трансплантації органів від померлого донора. Юридична Україна. 2010. № 10. С. 68–75.
2. Гринчак С.В. Незаконна трансплантація: аналіз складу злочину. Сучасне українське медичне право: монографія. За заг. ред. С.Г. Стеценка. Київ: Атіка, 2010. С. 130–153.
3. Дунаєвська Л.Г., Лушпінєнко В.М. Трансплантація органів і тканин людини: правовий та криміналістичний аналіз. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць. 2012. № 3 (15). С. 206–209.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. 2341-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Мусієнко А. Особливості формування системи заходів запобігання торгівлі органами та тканинами людини. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні Науки. 2012. № 91. С. 53–56.
6. Мусієнко А.В. Запобігання злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.
7. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини: Закон України від 16 липня 1999 р. 1007-XIV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>.
8. Пунда О. Правове регулювання донорства та трансплантації в Україні. Юридический Вестник «Проблеми і судження». 2003. №4. С. 90–94.
9. Пустовіт А. Трансплантологія в Україні: недоліки законодавства та рекомендації з його розвитку. Юридична газета. URL: <http://www.elawyer.com.ua>.

10. Тищенко К. Правове регулювання трансплантації органів або тканин людини в Україні. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2936>.
11. Устінов О.В. Укр. мед. часопис, 2018, 3 грудня. URL: <https://www.umj.com.ua>.

References

1. Anikina, H. (2010). Osoblyvosti pravovoho rehulyuvannya transplantatsiyi orhaniv vid pomerloho donora [Features of legal regulation of transplantation of organs from a deceased donor]. *Yurydychna Ukrayina*, 10, 68–75.
2. Hrynchak, S.V. (2010). Nezakonna transplantatsiya [Illegal transplantation: analysis of the crime]. Kyiv: Atika, 130–153.
3. Dunayevska, L.H. & Lushpiyenko, V.M. (2012). Transplantatsiya orhaniv it kanyh lyudyny: pravovyy ta kryminalistychnyy analiz [Transplantation of human organs and tissues: legal and forensic analysis]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo: zbirnyk naukovykh prats*, 3 (15), 206–209.
4. Kryminalnyy kodeks [Ukrainy Criminal code of Ukraine] (2001): Zakon Ukrayiny 05.04.2001 № 2341-III. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
5. Musiyenko, A. (2012). Osoblyvosti formuvannya systemy zakhodiv zapobihannya torhivli orhanamy ta tkanynamy lyudyny [Features of the formation of a system of measures to prevent the trafficking of human organs and tissues]. *Visnyk Kyivskoho natsionalno universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni Nauky*, 91, 53–56.
6. Musiyenko, A.V. (2010). Zapobihannya zlochynam u sferi transplantatsiyi orhaniv abo tkanyn lyudyny [Prevention of crimes in the field of transplantation of human organs or tissues]. Kyiv, 20.
7. Pro transplantatsiyu orhaniv ta inshykh anatomichnykh materialiv lyudyny [About transplantation of organs and other anatomical materials of man] (1999): Zakon Ukrayiny 16.07.1999 № 1007-XIV. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
8. Punda, O. (2003). Pravove rehulyuvannya donorstva ta transplantatsiyi v Ukrayini [Legal regulation of donation and transplantation in Ukraine]. *Yurydycheskyy Vestnyk «Problemy y suzhdenyia»*, 4, 90–94.
9. Pustovit, A. Transplantolohiya v Ukrayini: nedoliky zakonodavstva ta rekomendatsiyi z yoho rozvytku [Transplantology in Ukraine: shortcomings of legislation and recommendations for its development]. *Yurydychna hazeta*. Available at: <http://www.elawyer.com.ua>.
10. Tyshchenko, K. Pravovoye rehulyuvannya transplantatsiyi orhaniv abo tkanyn lyudyny v Ukrayini [Legal regulation of transplantation of human organs or tissues in Ukraine]. Available at: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2936>.
11. Ustinov, O.V. (2018). Ukr. med. chasopys, 2018, 3 hrudnya [Ukrainian medical journal, 03.12.2018]. Available at: <https://www.umj.com.ua>.

L.V. Hbur (2019). Criminal responsibility for criminal violations of organ

or transplantation procedures or human tissues: problems and ways of their solution.

Law. Human. Environment, 10(3): 139-144. <https://doi.org/10.31548/law2019.03.018>

Summary. The article is devoted to the investigation of the crime, stipulated by Art. 143 of the Criminal Code of Ukraine, as well as issues related to transplantology legislation in Ukraine. The scientific publications of domestic scientists are analyzed in detail and already on own conclusions, in the article the ways of solving problems of this sphere are offered.

Keywords: transplantation, illegal transplantation, violation of the procedure for transplantation of organs or tissues of a person established by law, criminal liability